

**TIJORAT BANKLARIDA AKTIVLARNING LIKVIDLILIGI VA
DAROMADLILIGI KO'RSATKICHLARI**

*Xolbayev Samandar Abduqulovich
Bank-moliya akademiyasi magistri
BIA MSc-36 guruh*

Annotatsiya: Tijorat banklarining aktivlarining likvidligini va daromadligini ta'minlash joriy davrning muhim vazifalarini tashkil qiladi. Bu esa , tijorat banklarining xalqaro amaliyotda va mamlakatimizdagi faoliyatlarida eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Quida shu masalar yuzasidan munosabat keltiriladi.

Kalit so'zlar: Moliyaviy barqarorlik, likvidlik, to'lov qobiliyati, tijorat banklari, kapitallashuv, likvid aktivlar, kassadagi naqd pullar, sof foiz daromadi.

Likvidlik va daromadlilikni ta'minlash, tijorat banklarining faoliyatini davom ettirish, moliyaning iqtisodiy taraqqiyotiga ta'sir ko'rsatish, tashqi va ichki siyosatning moliyaviy va iqtisodiy maqsadlari uchun muhimdir.

Tijorat banklari uchun likvidlik, vaqtni to'g'ri taqsimlash hamda majburiyatlar sodir bo'lganda salmoqli mablag'lar olish va qarzlarni qaytarishda, shuningdek, pullarni daromadga aylantirishda imkoniyat yaratadi. Daromadlilik esa, bankning moliyaviy faoliyatlarini sifatli davom ettirishini ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu maqsadlar uchun quyidagi usullar amalga oshiriladi:

1. Portfeyl diversifikatsiyasi: Mablag'lar ko'plab sohalarga (valyuta, korporativ va jismoniy kreditlar, kapital bozorlar va boshqa moliyaviy vositalar) investitsiya qilinishi orqali risklarni kengaytirish va likvidlikni ta'minlash.

2. Daromadlilikni qo'llab-quvvatlash: Daromadlilikni oshirish uchun banklar, ko'pgina mablag'larini korxonalar kreditlari, shaxsiy kreditlar va moliyaviy vositalar sotib olish yoki investitsiya qilish orqali daromad darajasini oshirishadi.

3. Mablag'larni o'z vaqtida taminlash: Mablag'lar va qarzlarni tijorat banklari tomonidan tayinlangan muddatlarda daromad va likvidlikni ta'minlashga mo'ljallangan.

4. Xavfsizlik solig'i va likvidlik rezervlari: Banklar, tijorat banklarining xavfsizlik qilish shartlari va pul mablag'larining likvidli darajasi bo'yicha xavfsizlik solig'ini yechish va likvidlik rezervlarini o'zi tayinlash orqali riskni kamaytirishadi.

5. Kredit portfelini nazorat qilish: Kredit portfelini nazorat qilish, kredit risklarini tekshirish va menegmentini o'rganish, shuningdek, daromad va likvidlikni ta'minlash uchun qo'llanma qilish banklar uchun juda muhimdir.

Joriy muhitda, qonuniy va siyosiy vaziyat, hisob-kitob tizimlari, moliyaviy

vositalar bozorini ifodalovchi taraqqiyotlar, valyuta kurslaridagi o'zgarishlar va boshqa moliyaviy muhitga ta'sir qiluvchi omillar banklar uchun likvidlik va daromadlilikni ta'minlashning maqbul va puxta o'ylangan usullarini talab qiladi.

Likvidlik koeffitsientli nima?

Likvidlik koeffitsientlari qarzdorning tashqi kapitalni jalb qilmasdan joriy qarz majburiyatlarini to'lash qobiliyatini aniqlash uchun foydalaniladigan moliyaviy ko'rsatkichlarning muhim sinfidir. Likvidlik koeffitsientlari kompaniyaning qarz majburiyatlarini to'lash qobiliyatini va uning xavfsizlik chegarasini joriy nisbat, tezkor nisbat va operatsion pul oqimi koeffitsientini o'z ichiga olgan ko'rsatkichlarni hisoblash orqali o'lchaydi.

Likvidlik koeffitsientlari qarzdorning tashqi kapitalni jalb qilmasdan joriy qarz majburiyatlarini to'lash qobiliyatini aniqlash uchun foydalaniladigan moliyaviy ko'rsatkichlarning muhim guruhidir.

Umumiy likvidlik koeffitsientlari tezkor nisbat, joriy koeffitsient va to'lanmagan savdo kunlarini o'z ichiga oladi.

Likvidlik koeffitsientlari kompaniyaning qisqa muddatli majburiyatlari va pul oqimlarini qoplash qobiliyatini belgilaydi, to'lov qobiliyati koeffitsientlari esa uzoq muddatli qarzlarni to'lash qobiliyati bilan bog'liq.

Likvidlik - bu aktivlarni tez va arzon pulga aylantirish qobiliyati. Likvidlik koeffitsientlari qiyosiy shaklda qo'llanilganda eng foydali hisoblanadi. Ushbu tahlil ichki yoki tashqi bo'lishi mumkin.

Masalan, likvidlik koeffitsientlari bo'yicha ichki tahlil bir xil buxgalteriya usullaridan foydalangan holda hisobot qilingan bir nechta hisobot davrlaridan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'tgan davrlarni joriy operatsiyalar bilan taqqoslash tahlilchilarga biznesdagi o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi. Umuman olganda, yuqori likvidlik koeffitsienti kompaniyaning ko'proq likvidligini va to'lanmagan qarzlarni yaxshiroq qoplashini ko'rsatadi.

Shu bilan bir qatorda, tashqi tahlil bir kompaniyaning likvidlik ko'rsatkichlarini boshqasiga yoki butun sanoatga solishtirishni o'z ichiga oladi.

Ushbu ma'lumot benchmark maqsadlarini belgilashda kompaniyaning strategik joylashuvini raqobatchilar bilan solishtirish uchun foydalidir. Likvidlik koeffitsientini tahlil qilish tarmoqlar bo'yicha ko'rib chiqilayotganda unchalik samarali bo'lmasligi mumkin, chunki turli korxonalar turli moliyalashtirish tuzilmalarini talab qiladi. Likvidlik koeffitsienti tahlili turli geografik joylarda turli o'lchamdagi korxonalarni solishtirish uchun unchalik samarali emas.

Aktiv qanchalik likvidli bo'lsa, uni naqd pulga qaytarish shunchalik oson va samaraliroq bo'ladi. Kamroq likvidli aktivlar ko'proq vaqt talab etadi va qimmatroq bo'lishi mumkin. Boshqacha qilib aytganda, likvidlik aktivni bozorda uning ichki qiymatini aks ettiruvchi narxda tezda sotib olish yoki sotish darajasini

tavsiflaydi. Naqd pul universal eng likvid aktiv hisoblanadi, chunki u eng tez va oson boshqa aktivlarga aylantirilishi mumkin. Ko'chmas mulk, tasviriy san'at va kolleksiya buyumlari kabi moddiy aktivlar nisbatan likvid emas. Aktsiyalardan tortib sheriklik birliklarigacha bo'lgan boshqa moliyaviy aktivlar likvidlik spektrining turli joylariga to'g'ri keladi.

Misol uchun, agar biror kishi 1000 dollarlik muzlatgichni xohlasa, naqd pul uni olish uchun eng oson ishlatilishi mumkin bo'lgan aktivdir. Agar bu odamning naqd puli bo'lmasa, lekin 1000 dollarga baholangan noyob kitoblar kolleksiyasi bo'lsa, ular o'z kolleksiyasi uchun muzlatgichni almashtirmoqchi bo'lgan odamni topishlari dargumon. Buning o'rniga ular kolleksiyani sotishlari va naqd pulga muzlatgich sotib olishlari kerak bo'ladi.

Agar odam xaridni amalga oshirish uchun oylar yoki yillar kutishi mumkin bo'lsa, bu yaxshi bo'lishi mumkin, lekin agar odam bir necha kunga ega bo'lsa, bu muammo tug'dirishi mumkin. Ular kitoblarni to'liq to'lashga tayyor bo'lgan xaridorni kutish o'rniga, ularni chegirma bilan sotishlari kerak bo'lishi mumkin. Noyob kitoblar likvid bo'lmagan aktivning namunasi. Bozor likvidligi Bozor likvidligi bozorning masalan, mamlakat fond bozori yoki shaharning ko'chmas mulk bozorining barqaror, shaffof narxlarda aktivlarni sotib olish va sotish imkonini beradigan darajada ekanligini anglatadi. Yuqoridagi misolda, nodir kitoblar evaziga muzlatgichlar bozori shunchalik likvidki, har qanday maqsad va maqsadlar uchun u mavjud emas.

Boshqa tomondan, fond bozori yuqori bozor likvidligi bilan tavsiflanadi. Agar birjada sotish ustun bo'lmagan savdo hajmi yuqori bo'lsa, xaridor har bir aksiya uchun taklif qiladigan narx (taklif narxi) va sotuvchi qabul qilishga tayyor bo'lgan narx (so'rov narxi) har biriga nisbatan yaqin bo'ladi.

Shunday qilib, investorlar tezda sotish uchun amalga oshirilmagan daromadlardan voz kechishlari shart emas. Taklif va so'rov narxlari o'rtasidagi spread keskinlashganda, bozor likvidroq bo'ladi; u o'sganda, bozor o'rniga ko'proq likvid bo'ladi. Ko'chmas mulk bozorlari odatda fond birjalariga qaraganda ancha kam likviddir. Boshqa aktivlar, masalan, derivativlar, shartnomalar, valyutalar yoki tovarlar uchun bozorlarning likvidligi ko'pincha ularning hajmiga va ular bilan savdo qilish uchun qancha ochiq birjalar mavjudligiga bog'liq.

Buxgalteriya likvidligi Buxgalteriya likvidligi jismoniy shaxs yoki kompaniyaning o'z moliyaviy majburiyatlarini o'zlarida mavjud bo'lgan likvid aktivlar bilan bajarish qulayligini o'lchaydi - qarzlarni muddati kelganda to'lash qobiliyati.

Yuqoridagi misolda, noyob kitob kollektorining aktivlari nisbatan likvid emas va ehtimol ularning to'liq qiymati 1000 dollarga teng bo'lmaydi. Investitsion nuqtai nazardan, buxgalteriya likvidligini baholash likvid aktivlarni joriy

majburiyatlar yoki bir yil ichida to'lanishi kerak bo'lgan moliyaviy majburiyatlar bilan taqqoslashni anglatadi.

Buxgalteriya likvidligini o'lchaydigan bir qator koeffitsientlar mavjud bo'lib, ular likvid aktivlarni qanchalik qat'iy belgilashlari bilan farqlanadi. Tahlilchilar va investorlar kuchli likvidli kompaniyalarni aniqlash uchun ulardan foydalanadilar.

Bundan tashqari, chuqurlik o'lchovi hisoblanadi .

Likvidlikni o'lchash Moliyaviy tahlilchilar firmaning qisqa muddatli majburiyatlarini qoplash uchun likvid aktivlardan foydalanish qobiliyatini ko'rib chiqadilar. Odatda, ushbu formulalardan foydalanganda, birdan kattaroq nisbat ma'qul.

Joriy nisbat Joriy nisbat eng oddiy va eng kam qat'iydir. U joriy aktivlarni (bir yil ichida naqd pulga o'zgartirilishi mumkin bo'lgan) joriy majburiyatlarga nisbatan o'lchaydi . Uning formulasi quyidagicha bo'ladi:

Joriy nisbat = Aylanma aktivlar ÷ Qisqa muddatli majburiyatlar Tez nisbat (kislota-sinov nisbati) Tez nisbati yoki kislota-sinov nisbati biroz qattiqroq. U pul mablag'lari va pul ekvivalentlari , debitorlik qarzlari va qisqa muddatli investitsiyalar kabi likvid bo'lmagan tovar-moddiy zaxiralar va boshqa aylanma aktivlarni o'z ichiga olmaydi Formula quyidagicha:

Tez koeffitsient = (pul mablag'lari va ularning ekvivalentlari + qisqa muddatli investitsiyalar + debitorlik qarzlari) ÷ joriy majburiyatlar Kislota-sinov nisbati (variatsiya) Tez/kislota-sinov nisbatining o'zgarishi oddiygina joriy aktivlardan inventarizatsiyani olib tashlaydi, bu esa uni biroz saxiyroq qiladi:

Kislota-sinov koeffitsienti (variatsiya) = (Joriy aktivlar - Tovar-moddiy zaxiralar - Oldindan to'langan xarajatlar) ÷ Qisqa muddatli majburiyatlar Naqd pul nisbati

Naqd pul koeffitsienti likvidlik koeffitsientlarining eng talabchani hisoblanadi. Debitorlik qarzlari, shuningdek, tovar-moddiy zaxiralar va boshqa aylanma aktivlar bundan mustasno, u likvid aktivlarni qat'iy ravishda pul mablag'lari yoki ularning ekvivalentlari sifatida belgilaydi.

Joriy nisbat yoki kislota-sinov nisbatidan ko'ra, naqd pul koeffitsienti favqulodda vaziyatlarda - eng yomon senariyda - korxonaning to'lov qobiliyatini saqlab qolish qobiliyatini baholaydi, chunki ularda yuqori daromadli kompaniyalar ham muammolarga duch kelishlari mumkin. kutilmagan hodisalarga javob berish likvidligi. Uning formulasi:

Naqd pul nisbati = Pul va pul ekvivalentlari ÷ Qisqa muddatli majburiyatlar

Likvidlik misoli Investitsiyalar nuqtai nazaridan, aktsiyalar sinf sifatida eng likvidli aktivlar qatoriga kiradi . Ammo likvidlik haqida gap ketganda, barcha aktsiyalar teng ravishda yaratilmaydi. Ba'zi aktsiyalar birjalarda boshqalarga qaraganda faolroq savdo qiladi, ya'ni ular uchun ko'proq bozor mavjud. Boshqacha

qilib aytadigan bo'lsak, ular treyderlar va investorlarning ko'proq, izchil qiziqishini jalb qiladi.

Ushbu likvidli zaxiralarni odatda millionlab yoki hatto yuzlab million aktsiyalarda bo'lishi mumkin bo'lgan kundalik hajmi bilan aniqlash mumkin. Agar aktsiya katta hajmga ega bo'lsa, bu bozorda xaridorlar va sotuvchilarning ko'pligini anglatadi, bu esa investorlarga uning narxiga sezilarli ta'sir qilmasdan sotib olish yoki sotishni osonlashtiradi. Boshqa tomondan, kam hajmli aktsiyalarni sotib olish yoki sotish qiyinroq bo'lishi mumkin, chunki bozor ishtirokchilari kamroq bo'lishi mumkin va shuning uchun likvidlik kamroq bo'lishi mumkin.

Xulosa

Yuqori likvidlilik koeffitsientini ifodalovchi kassadagi naqd pullar ko'rsatkichi yuqori ulushda bo'lganda bu bankning likvidlilik koeffitsienti yuqori ekanligidan dalolat beradi. Respublikamiz tijorat banklarida bu ko'rsatkichlarning yuqori darajada emasligini ko'rishimiz mumkin. Bu esa o'z navbatida, tijorat banklariga ilg'or xorij tajribalarini o'rgangan holda, mamlakatimiz bank amaliyotida qo'llash zaruratini belgilab beradi. Ma'lumki, likvidlilik va daromadlilik bir biriga teskari tartibda rivojlanadi, agar biz ko'proq e'tiborimizni likvidlilik ko'rsatkichiga qaratadigan bo'lsak bankning daromadlarini tushub ketishiga olib keladi va aksincha daromadga e'tibor qaratadigan bo'lsak likvidlilik qobilaytimiz tushub ketishiga va buning oqibatida tijorat banklari faoliyatining risklilik darajasi yanada oshishi mumkin. Shuning uchun banklar yuqori daromadga erishish uchun ko'proq xorijiy investitsiyalarni va uzoq muddatli omonatlarni jalb qilib qisqa muddatli kreditlarni berish orqali bank ham yuqori daromadga ham yuqori likvidlilikka erishishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://www.bankofamerica.com/> Bank of Amiraca sayti.
2. <https://www.barclays.co.uk/> Barclays Bank (Buyuk Britaniya) sayti.
3. 2020 — 2025 yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida PF-5992-sonli president Farmoni.
4. Mishkin F.S. Pulning iqtisodiy nazariyasi, bank va moliya bozorlari. Per. ingliz bilan.- M.: OOO "ID Uilyams", 2013. - B. 880.
5. <https://www.ipotekabank.uz> ATIB Ipotekabank sayti
6. Lopomo Beteto Vegner, D. (2020). Likvidlik siyosati va moliyaviy zaiflik.

Iqtisodiyot va moliya xalqaro sharhi, 70, 135–153.

7. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.06.008> Rakhimov, A. (2021). Issues Of Increasing Customers Satisfaction Grade With Banking Services. *International Finance and Accounting*, 2021(2), 15.

8. Rakhimov, A., & Mamadjonov, S. (2022). Market Risks In Commercial Banks: Methods Of Assessment And Analysis. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 3(3), 92-94.